

Вера Въллова

**КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА ТИПОЛОГИЯТА НА ТЕКСТУАЛНАТА
ПАРАДИГМА В СИСТЕМАТА НА НАУЧНИЯ ТЕКСТ**

В тази статия се предлага нетрадиционен подход към парадигматичните отношения между езиковите единици: разглежда се текстуалната парадигма, която се формира на основата на функционално-текстуалните реализации на думите и техните речникови значения.

Анализът на лингвистичния материал (научни статии, публикувани в списание "Вопросы языкознания") показва, че в системата на текста се осъществява обединяване на думите в резултат на семантични процеси, които водят до индивидуализация на значенията на базата на актуализиращите се в дадения контекст семи, т. е. в семантичната структура на думите има общи семи, които се съотнасят в процеса на формиране на общ смисъл за реализация на даден локален концепт. Такова обединяване на думи на базата на **в з а и м о д е й с т в и е т о** на актуализираните в контекста семантични признаци на значенията на думите определяме като **т е к с т у а л н а п а р а д и г м а**.

Проведеният анализ дава основание да твърдим, че типологическата характеристика на текстуалната парадигма в системата на научния текст се изгражда на основата на следните признаци:

1. Категориално-граматическа характеристика на членовете на парадигмата.
2. Разположение на членовете на парадигмата в текста.
3. Семантични процеси, свързани с изменения в значението на членовете на парадигмата в процеса на функцио-

нирането им в системата на текста за реализиране на определен концепт.

В зависимост от категориално-граматическата характеристика на членовете на текстуалната парадигма се наблюдава следното деление: на парадигми, характеризиращи се с категориално-граматическа еднотипност, и на парадигми, характеризиращи се с категориално-граматическа нееднотипност на членовете.

В зависимост от разположението на членовете на текстуалната парадигма в текста се очертават вертикални и линейни парадигми (последните от своя страна се подразделят на контактни и дистантни).

В семантичната структура на членовете на текстуалната парадигма протичат процеси на пълна, частична, двойна актуализация на семите, както и актуализация на “скрити” семи, в резултат на което членовете на парадигмата се съотнасят по смисъл.

В тази статия парадигмите се изследват от гледна точка на категориално-граматическата характеристика на членовете. По-нататък в изложението се проследяват функционално-текстуалното формиране и диференциалните признаци на всеки отделен тип.

И така, както вече беше отбелязано, ще разгледаме парадигмите, характеризиращи се с категориално-граматическа еднотипност на своите членове (има се предвид най-общата категориална еднотипност, а именно – принадлежността на членовете на текстуалната парадигма към една и съща част на речта, тъй като пълно съвпадане на граматическите категории на членовете се среща в текста много рядко).

Да се спрем на следния пример: “Встает вопрос: как влияет к р у ш е н и е тоталитарной системы, и з м е н е н и я в государственном устройстве, в политике и экономике, на русский язык?” (1, с. 24).

От цитирания контекст може да бъде извлечена номинативната парадигма к р у ш е н и е, и з м е н е н и я. Членовете на парадигмата са съществителни имена от среден род в именителен падеж. За да стане ясно, че това не е

произволно обединение от думи, трябва да се представи механизмът на формиране на дадената парадигма. Нека съпоставим речниковите значения на подчертаните думи и техните реализации в системата на текста (Речниковите значения се цитират по “Словарь русского языка”: в 4 т., М., 1981 – 1984):

крушение –
(с. 140, т. II)

1. Несчастный случай (с поездом, судном), катастрофа в пути.

2. перен., чего. П р е к р а щ е н и е
с у щ е с т в о в а н и я или
полная утрата чего-л.; гибель, крах.

изменение –
(с. 647, т. I)

1. Действие по знач. глаг. и з м е н и т ь – Сделать иным, п е р е м е н и т ь.

2. Перемена, поправка,

переделка, внесенная во что-л.

и изменяющая что-л. преждее.

В системата на езика между думите к р у ш е н и е и и з м е н е н и е съществуват йерархически отношения от типа в и д: р о д. К р у ш е н и е може да се разглежда като вид и з м е н е н и е, тъй като се прекратява едно състояние и се предполага замяната му с друго, а това по същество е и з м е н е н и е. В семантичната структура на думата “и з м е н е н и е” потенциално присъства семата ‘прекращение существования чего-л.’, която е обща за двете думи. В системата на текста се актуализира семата ‘действие’, която е родова за значението на думата и з м е н е н и е. Тази сема потенциално присъства и във второто значение на думата к р у ш е н и е и в текста под влияние на контекста се активизира. Родовата сема ‘действие’ внася в текста смисъл на процесуалност.

При функциониране на думите в системата на текста значението на к р у ш е н и е се подлага на абстрактно обобщение, а на + и з м е н е н и е – на конкретизация – и се включва в значението на к р у ш е н и е като по-частно, т.

е. в текста между членовете на парадигмата се установяват йерархически отношения от типа ц я л о : ч а с т. Трябва да се подчертае също, че членът на парадигмата и з м е н е н и е е във форма за множествено число, а освен това значението му се разчленява и по този начин допълнително се конкретизира: “изменения в государственном устройстве, в политике и экономике”.

Трябва да се отбележат случаите, при които членовете на парадигмата са от една и съща част на речта, но въпреки това се наблюдават големи разминавания в граматическите им категории.

Да разгледаме примера: “Я считаю, что термин “к в а з и я з ы к” верно отражает основные черты новояза, подчеркивая его “н е н а с т о я щ н о с т ь” (‘как бы’ – квази-) и п р е т е н з и и на универсальность (язык)” [1, с. 24]. Тук се формира парадигмата “квазиязык, ненастоящност, претензии” – това е наминативна парадигма с доминиращи съществителни. Както се вижда от посочения контекст, членовете на парадигмата се различават по род, число, падеж – “квазиязык” (същ., м. р., ед. ч., И. п.), “ненастоящност” (същ., ж. р., ед. ч., В. п.), “претензии” (същ., ж. р., мн. ч., В. п.).

В значението на думата к в а з и я з ы к носител на актуализиращата се сема е компонентът к в а з и:

квази –	Первая часть сложных слов,
(с. 43, т. I)	соответствующая по значению
	словам: м н и м ы й, н е н а с т о я щ и й.

Семата ‘ненастоящий’ присъства в семантичната структура на първите два члена на текстуалната парадигма, а в значението на думата п р е т е н з и я тя е потенциално заложена в семантичната структура и се активизира при определени условия. Думата п р е т е н з и я демонстрира несъответствие между желано и действителност. П р е т е н з и я – желание да бъдат признати достойнства, които си приписваме, но които не притежаваме, т. е. това са “ненастоящи”, несъществуващи

достойнства. К в а з и и н е н а с т о я щ н о с т ь образуват семантично тѣждество, а п р е т е н з и я семантически частично се съотнася с посочените думи. К в а з и я з ы к, н е н а с т о я щ н о с т ь, п р е т е н з и и при семантичното си взаимодействие демонстрират обединяваща сема 'ненасстоящия'.

И така, концептуалната характеристика на "новаяз" в анализирания от нас текст е свързана с открояването на доминиращата му черта – н е н а с т о я щ н о с т ь, която се открива в семантиката на съставната част к в а з и и на отрицанието н е - (н е н а с т о я щ н о с т ь), също така и в семантичната структура на думата п р е т е н з и я.

На следващо място ще разгледаме парадигмите, характеризиращи се с категориално-граматическа нееднотипност на членовете си.

Наблюденията ни показват, че в текстуална парадигма могат да се включват думи, които се отнасят към различни части на речта. Например: прилагателно име и причастие (по своята същност глаголна форма) са членове на окачествяващата парадигма а б с т р а к т н ы й, у с л о в н ы й, о т с у т с т в у ю щ и й, извлечена от следния контекст: "Клише новояза, как правило, ориентировааны либо на а б с т р а к т н ы й, у с л о в н ы й референт, либо на референт, о т с у т с т в у ю щ и й в действительности" (1, с. 23).

Да съпоставим речниковите значения на членовете на парадигмата и реализациите им в текста:

абстрактный – Полученный путем абстракции (в с. 20, т. I 1 знач.); отвлеченный// Основанный на абстракции (в 1 знач.), пользующийся абстракцией.

- условный – 1. ...
(с. 619, т. IV) 2. Не существующий на самом деле, лишь воображаемый, допускаемый мысленно// являющийся символическим обозначением чего-какого-л. реального предмета.

отсъстващия -
отсъстват -
(с 714, т. II)

1. Не намира се, не присъства къде-къде. в дадено време.
2. Не е, не съществува, не е наличен.

Контактната част на парадигмата абстрактната, у словния реализира по-ниска степен на нереалност, а дистантната показва висока степен на нереалност - отсъстващия.

Обединяващата сема е 'нереалност' на референта, която варира. Парадигмата представлява градуиране на признака: 'абстрактна' и 'словна' в дадения текст са някаква реалност, подложена на обобщение. Въпреки своята абстрактност и условност това все пак е реалност, а отсъстващия означава напълно нереален. В текста се наблюдава спъпаловидно формиране на концепта.

В заключение е необходимо да се изтъкне следното. Предложеният анализ е част от по-голямо изследване на системата на научния текст. Авторът е установил следните особености на текстуалната парадигма в системата на научния текст¹:

1. Текстуалната парадигма се извлича от конкретния текст и се характеризира с вариативност (лексико-семантична и граматична) на своето структуриране. Парадигмата е в непосредствена зависимост от конкретното функциониране на думите, тъй като се предопределя от системата на дадения текст.

2. Текстуалната парадигма се опира на значенията на думите, които варират в процеса на формиране на определен концепт.

3. Текстуалната парадигма е имплицитна, тъй като смисълът, обединяващ нейните членове, не се характеризира с вербално изражение.

4. Парадигмата може да бъде дефинирана преди всичко като "взаимодействие", тя е динамична по своята същност.

В резултат на предложения в статията анализ към изброените характеристики можем да добавим още две:

- членове на текстуална парадигма могат да бъдат различни части на речта;

- възможно е категориално-граматическите характеристики на членовете на текстуалната парадигма да не съвпадат.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. В. Вълва. Парадигма в системе научного текста (на материале статей, опубликованных в журнале “Вопросы языкознания” за 1996 г.) – под печат в “Сборник докладов и сообщений VII симпозиума МАПРЯЛ”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Е. А. Земская. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества. – Вопросы языкознания, 1996, № 3, с. 23-31.

2. Словарь русского языка: в 4 т., М., 1981 – 1984.